

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО ЕТАПУ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Ми живемо в нестабільному суспільстві, яке кваліфікується по різному:

- 1) як перехідне, транзитне;
- 2) як таке, що модернізується, реформується і т. д.

Спільною, характерною для нього ознакою є те, що воно є нестабільним і що всі сподівання українського народу у 90-і роки й на початку нового століття так чи інакше пов'язуються з політичною реформою. Однак, як засвідчує політична практика, суб'єкти політичної модернізації не виправдано легко ставляться до самого поняття „політична реформа“, розуміючи його спрощено і практично наповнюючи його зміст безсистемне, еkleктично.

Політична реформа, зазвичай, означає перетворення політичного життя суспільства без зміни основ існуючого ладу. Що стосується новітньої історії України, то в нас відбулася не тільки зміна державного ладу, а й зміна характеру та якості державно-політичного управління суспільством, що включає кілька одночасних сутнісних переходів: від соціалізму до капіталізму, від планової до ринкової економіки, від тоталітаризму до демократії, від масового до індивідуально-орієнтованого суспільства. Така ситуація значною мірою ускладнила процес політичної модернізації суспільного організму в Україні.

Наука і практика засвідчують, що існує 3 основні способи втілення політичної реформи:

Спосіб перший: Реформування суспільства „зверху“, коли політичні реформи реалізуються завдяки політичній волі правлячих сил внаслідок усвідомлення ними необхідності кардинальних змін.

Спосіб другий: Відмова правлячих сил від влади внаслідок розуміння ними безперспективності свого правління і позбавлення їх підтримки з боку народних мас.

Спосіб третій: (на мій погляд, найбільш прийнятний для України) Всебічне реформування держави та її інститутів об'єднаними зусиллями політичних сил, що перебувають при владі та опозиції.

Що ж передбачають такі об'єднані зусилля? Які їх критерії? До таких критеріїв можна віднести:

1) поступове реформування владних відносин, виходячи з доцільності і нових запитів суспільства засобом взаємних поступок, переговорів і компромісів;

2) послідовна демократизація правлячого режиму через узгоджену діяльність політичних сил з урахуванням рівня їхньої легітимності;

3) домінування елементів цілеспрямованого здійснення реформ над елементами спонтанного розвитку суспільства. Чи були в нас витримані зазначені критерії? Однозначно можна сказати: „Ні – не були“. Чому?

Насамперед тому, що в Україні втілюється гібридний варіант політичної модернізації, який коливається між реформою „зверху” і реформою засобом консолідації політичних сил. Наслідки є такими ж неадекватними як і вибір моделі (хоча навряд чи це був усвідомлений вибір, скоріше, набір далеко не завжди виправданих елементів забезпечення корпоративних інтересів).

Той шлях, який пройшло наше суспільство (з огляду на позитивні здобутки) можна вважати результатом його цілеспрямованого реформування лише певною мірою. Значно більшою мірою наші досягнення є наслідком дії спонтанної ринкової динаміки.

З чим же пов’язані і від чого залежать подальші перспективи модернізації українського суспільства ?

Можна говорити про необхідність розв’язання багатьох проблем. Однак я зупинюся лише на трьох з них, які, на мій погляд, на даному етапі суттєво впливають на характер політичного реформування.

Проблема 1 (юридична): Перехід від уявної до реальної правотворчості;

Проблема 2 (політична): Подолання деструктивної поведінки еліти, проведення адміністративної реформи;

Проблема 3 (соціальна): Гармонізація системи соціальних цінностей і пріоритетів, подолання відчуження соціуму від майбутнього.

Одразу слід зазначити, що всі ці проблеми взаємопов’язані, їх поділ на окремі сфери я застосовую лише умовно, для зручності їхнього розуміння. Отже:

Проблема 1. Перехід від уявної до реальної правотворчості.

Уявна правотворчість (або нормотворчість), на мою думку, є одним із сутнісних проявів трансформації перехідної постсоціалістичної держави, який засвідчує розрив між правовими (в тому числі й конституційними) нормами і суспільно-політичною практикою.

Даний феномен аналізували:

Макс Вебер, який запровадив поняття „уявний конституціоналізм”;

Джованні Сарторі, який охарактеризував явище „конституційної графоманії”;

- Моріс Дюверже в контексті аналізу проблем, що лежать у правовій площині, але нормами або ж не фіксуються, або ж не забезпечуються адекватно.

Серед вітчизняних вчених можна назвати Андрія Медушевського, який здійснив масштабний аналіз розриву між теорією і практикою російського і радянського конституціоналізму.

Що ж необхідно робити для подолання цієї проблеми?

1. Не слід бездумно переносити правові норми і механізми на наш неповторний у своїх проявах національний ґрунт. Достатньо пригадати як неадекватно повів себе в наших умовах у першій половині 90-х років безсистемне втілений механізм поділу влади або, скажімо, загальноприйнята на Заході формула: „дозволено все, що не заборонено законом”. В умовах переорієнтації суспільства з одного суспільного ладу на інший і відсутності відповідної законодавчої бази така формула конструктивно спрацювати аж

ніяк не могла. Нею насамперед скористалися спритні чиновники і ділки з огляду на можливості необмеженого доступу до суспільних благ.

2. Потрібне подолання надмірного прагнення щодо нормативно-правової формалізації всіх сфер суспільного життя. Якщо поглянути на цю проблему з теоретичної точки зору, то, очевидно, що вона зумовлена наявним у середовищі правознавців розривом між позитивним і природним правом, легізмом та лібертаризмом, явно не на користь останніх. Вітчизняні правознавці надмірно ідеалізують позитивне право й ігнорують елементи природно-правового розвитку, специфічні особливості правової культури українського суспільства.

3. Попередня система соціалізації населення була надмірно заідеологізована. З правової точки зору вона значною мірою була орієнтована на формальний характер існування конституції, чинного законодавства. Відтак, одним із завдань подолання сучасного розриву між правовими нормами і реальністю суспільного розвитку має стати цілеспрямована правова просвіта населення, особливо в регіонах, у сільській місцевості.

4. Важливим є також залучення якомога більшої кількості активних, принципівих, компетентних суб'єктів правового реформування з числа молодих юристів, свідомість яких є вільною від стереотипів минулого і юридична підготовка яких відповідає міжнародним стандартам демократичного розвитку.

Проблема 2: Подолання деструктивної поведінки еліти, проведення адміністративної реформи.

Політична еліта України сформувалася з радянської бюрократії. А та, в свою чергу, виросла в умовах союзної республіки й відповідно не сформувалася як самостійна еліта, а тому виявилась неспроможною системно вирішувати загальнодержавні завдання.

В сучасній Україні політичну еліту представляють колишні партійні, профспілкові і комсомольські функціонери, а також представники національно-демократично настроєних верств.

Перші, прийшовши до влади в умовах відсутності досконалих законів, у своїй переважній більшості стали задовольняти власні інтереси.

Другі, не маючи професійних умінь і навичок управління, виявляють безпорадність при вирішенні складних соціальних і економічних проблем, що не заважає їм збагачуватись особисто.

У результаті до влади в своїй переважній більшості прийшла на всіх рівнях олігархізована, корумпована управлінська еліта.

Отже, постноменклатурний синдром, з одного боку, зумовлений об'єктивно, але з іншого – він має суб'єктивне забарвлення, оскільки значною мірою спровокований характером поведінки правлячої верстви.

Саме поведінка еліти є одним з ключових якісних показників суспільства, що модернізується. Остання для населення є критерієм, за яким воно оцінює соціальну спрямованість реформ. Народ, як правило, цікавлять сутнісні питання : „В чийх інтересах здійснюються реформи?" та „Якими будуть наслідки реформування суспільства?"

Отже, які характерні особливості поведінки еліти зумовлюють постноменклатурний синдром?

1. Виправдання своїх дій минулим як основний критерій діяльності. Значною мірою на цей стереотип поведінки пострадянської бюрократії вплинули й науковці, з огляду на дихотомічне, а не системне сприйняття минулого й сьогодення.

Йдеться про дихотомії „тоталітаризм – демократія”, „колективізм – індивідуалізм”, „соціалізм – капіталізм” (причому остання з названих дихотомій, як правило, має завуальований характер, маскуючи запропонований варіант жорсткого капіталізму поняттями „демократія”, „ринкове суспільство”, „відкрите суспільство” та ін.).

2. Швидке збагачення будь-якою ціною. Бюрократія у попередній системі не була багатою, сьогодні ж вона отримала доступ і шанс, а тому, скоріше за все, не зацікавлена у втіленні народної реформи, оскільки не бажає ділитися з основною масою народу можливостями і ресурсами.

3. Синдром „временщика”, нездатність еліти до стратегічного мислення і управління модернізацією. На всіх рівнях державного управління ми спостерігаємо невпевненість еліти у результатах своїх реформ. Може тому відправляють своїх дітей навчатися за кордон, не наважуються їздити на машинах вітчизняного виробництва, зберігати гроші в українських банках і т. ін. Подібна невпевненість навіть спонукала якимось одним з народних представників запропонувати зробити статус депутата пожиттєвим.

Таким чином, можна стверджувати, що тотальна бідність населення – результат не стільки економічних реформ, скільки безвідповідальності поведінки політичної, адміністративної і підприємницької еліт. Недавно один з високих посадовців, перебуваючи за кордоном, одним із критеріїв інвестиційної привабливості України назвав дешеву робочу силу. Якщо інших критеріїв немає, тоді в Україні немає жодних шансів подолати бідність більшої частини населення.

Подальше збереження розриву між елітою і масами є не тільки неприпустимим, а й соціальне небезпечним й, відповідно, потребує проведення адміністративної реформи. У процесі її здійснення, як засвідчує світовий досвід, необхідно дати відповіді на цілий ряд проблемних питань:

Де мають пролягати кордони між суспільним і приватним секторами, між політикою і управлінням?

Якими повинні бути обмеження адміністративної свободи?

Яким є оптимальний баланс між централізацією і децентралізацією?

Як забезпечити координацію діяльності державних і недержавних структур, організацій?

Як можна вимірювати ефективність діяльності виконавчих органів влади?

У чому полягають обов’язок і відповідальність державних службовців?

Проблема 3. Гармонізація системи соціальних цінностей і пріоритетів, подолання відчуження соціуму від майбутнього. Стосовно цієї проблеми варто висловити дві основоположні тези.

Теза 1. Оцінка людиною свого становища в умовах суспільства, що реформується, стає ідеологічною і політичною проблемою.

Теза 2. Однією з поширених помилок модернізації є нерозуміння того, що найскладнішою проблемою є не економічна стабілізація і економічне зростання, а соціальна ціна реформ.

А тепер спробую розкрити ці тези.

1. Наше суспільство є непередбачуваним, оскільки воно не має середини, коливається між двома крайніми полюсами -елітократією та егалітаризмом. Міцну середину суспільства, яка разом з тим є середовищем для формування і збереження базових цінностей суспільства, в ході політичної реформи забезпечити не вдалося. Це трапилося насамперед тому, що не було використано достатньо високий стартовий культурний потенціал попереднього суспільства. Дотепер чітко не визначено національні пріоритети. Такі, як скажімо освіта. Більше 50% студентів педвузів не бажають працювати за фахом.

2. Однією з основних цінностей сучасної демократії є взаємозв'язок влади й народу. Що стосується нашої влади, то її легітимність останнім часом не вписується ні в харизматичний, ні в традиційний, ні в раціонально-легальний типи, її скоріше можна оцінити за типологією Д.Хелда, маючи на увазі три характеристики:

- 1) згода під загрозою насилля;
- 2) згода в силу апатії;
- 3) (певною мірою) нормативна згода.

Позаяк останнім часом терези схиляються у бік елітократії, виникає загроза нерівноправної (американського типу) структури суспільного багатства.

3. Кінець ХХ ст. ознаменувався іронією історії: він повністю заперечив ідеали егалітаризму початку століття, внаслідок нездорового захоплення лібералізмом. Однак, якщо поглянути на постсоціалістичний простір критично, то можна сказати, що ліберальна модель у загальносоціальному вимірі спрацювала лише у 5 країнах із майже 30.

У нашому суспільстві відбулася насильницька підміна цінностей. Демократія не може обмежуватися піклуванням про права особистості, індивідуальні свободи та віртуальну для основної маси населення цінність, якою постала приватна власність.

Демократія повинна трактуватися як механізм вирішення соціальних проблем загальнонаціонального характеру, як гарант соціального захисту, забезпечення базових потреб. Найважливіші її елементи:

- 1) соціальна справедливість;
- 2) збалансований розподіл доходів;
- 3) соціальний розвиток в інтересах мас.

4. Однією із сучасних цінностей є соціальна стабільність. Однак те, що ми маємо спокійне, заледве не стабільне суспільство -це міф. Внаслідок жорсткого впровадження ліберальної модернізації, неадекватного втілення політичної реформи виникла широка верства так званого внутрішнього

пролетаріату, для якого властиві нігілізм, пасивність, абсентеїзм, розрив усталених соціальних зв'язків.

Як наслідок, породжуються:

- 1) нетерпимість;
- 2) потяг до потойбічного;
- 3) стратегія агресивного виживання.

5. Українське суспільство на сучасному етапі його розвитку опанувало досить небезпечне соціальне явище – відчуження суспільства від майбутнього, коли людина не заглядає далеко вперед. Це породило нервову поведінку людей на всіх рівнях соціальної ієрархії – на владному олімпі, в бізнесі, на базарі, в побуті і т.д.

Основна причина такого відчуження українського суспільства полягає в тому, що в недавньому минулому думка про майбутнє була узурпована державою. Пропаганда „світлого майбутнього" відбила в людей будь-яке бажання навіть думати про завтрашній день, не кажучи вже про необхідність його планування.

Однак, і це має усвідомити правляча верства, якщо суспільство не живе майбутнім, то в нього його й не буде. Про це в першу чергу повинні пам'ятати ми політологи. Й не просто пам'ятати, а цілеспрямовано формувати суб'єктів політичного прогнозування, забезпечувати адекватність прийняття політичних рішень.

На сьогодні я нарахував лише близько 10 установ, організацій, які певною мірою займаються прогнозуванням майбутнього. Досі існує лише один закон у цій галузі, та й то він прийнятий лише у 2000 році та є однобічним, оскільки стосується переважно економічної сфери.

Таким чином, політичне реформування є корисним для будь-якого суспільства, оскільки воно забезпечує попередження насильства, конфронтації, політичних конфліктів, безкризовий розвиток і поступове вдосконалення політичної системи суспільства.

Однак:

- якщо політична реформа здійснюється еkleктично,
- якщо в ній починає домінувати спонтанна динаміка,
- якщо еліта, а слідом за нею й усе суспільство відвертаються від майбутнього.

Тоді політична реформа приречена на поразку.

1. Гобатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. – К.: 1999. 2. Гобатенко В.П. “Аналіз майбутнього” та його роль в управлінні соціально-політичними процесами // Політичний менеджмент. – 2004. – №1. 3. Стратегія розвитку України: теорія: практика / За ред. О.К. Власика. – К.: НІСД. – 2002. 4. Теорія права и государства (под ред. В.В. Лазарева) М. – 2002. 5. Бандурка О.М., Греченко В.А. Влада в Україні на зламі другого: третього тисячоліть. – Харків. – 2000.

